

SOBRE LA COHERÈNCIA LINGÜÍSTICA DEL SUPERLATIU APLICAT A CIRCUMSTANCIALS (*VINE AL MÉS TOST QUE PUGUES*)

ABELARD SARAGOSSÀ
Universitat de València

1. INTRODUCCIÓ

L'objectiu d'aquest article és analitzar una construcció medieval que Pompeu Fabra va recomanar al llarg de la seua maduresa i que, això no obstant, ha tingut poc d'èxit social, de tal manera que fins i tot una part dels parlants amb més formació lingüística són reticents i l'usen molt poc, o gens. De fet, Solà (1994: 35) considera que és un punt en què hi ha "constants vacil·lacions en la pràctica; i en la teoria, es pot assegurar que ningú o molt pocs saben què dir-hi". Davant d'aquesta assimilació social deficient, hauríem d'actuar com suggeria el mateix Fabra: indagant quines són les causes del comportament dels parlants. Vet ací les seues paraules:

"L'acceptació d'una innovació per una gran part de la massa parlant és un fet d'una importància cabdal. Aquesta acceptació pot fer bona àdhuc una innovació perfectament arbitrària; en canvi, un gir antic caigut en desuetud no pot ésser en rigor considerat de nou com a català sense aquella acceptació. Tota provatura en vista a una millora és lloable; no seria lloable, però, que el propugnador d'una innovació s'entossudís llarg temps a mantenir-la davant la seva inacceptació per part de la massa parlant, i ja és un indicatiu d'aquesta inacceptació que la majoria dels bons escriptors no s'hi adhereixin." (Fabra, 1927: 173-174)

Cercarem, doncs, quines són les raons que expliquen la situació actual, la qual cosa hauria de permetre que decidim si convé persistir en la recomanació de Fabra o si, contràriament, convé que la institució legisladora modifiqui la situació actual.

L'estructuració del treball serà la previsible. Primer que res, l'article reproduïx les dades que hem aplegat de Fabra (§1) i, tot seguit, les estudiarem (§2). Les dues operacions d'exposar les dades de Fabra i analitzar-les ens portaran a emmarcar la naturalesa teòrica de la nostra construcció. Quan hi ha problemes en la normativa, s'esdevé molt sovint que també n'hi ha en la teoria lingüística i, en el nostre cas, passa així. En aquesta situació, no podem solucionar adequadament els dilemes de la normativa si primer no aclarim les incògnites de la teoria. Ens pararem, doncs, en la teoria lingüística (§3 i §4).

Finalment, en la penúltima secció d'aquest article (§5) mirarem d'explicar, amb els mitjans que haurem obtingut de la teoria lingüística, dues qüestions correlatives: en primer lloc, quines són les causes que deuen haver provocat el distanciament d'una part dels parlants

cultes davant la construcció recomanada per Fabra; i, complementàriament amb l'explicació anterior, també deduirem quina convé que siga l'actitud de la llengua comuna davant la nostra construcció (que fins ara no he anomenat per raons que veurem en §2.2).

2. LA CONSTRUCCIÓ «AL MÉS + “ADVERBI”»: CONSTATAcions I OPINIONS DE FABRA

Fabra (1912), estudiant la “determinació circumstancial de manera” (cap. xvii, §141), va observar que “las expresiones *lo más* y *lo menos* seguidas de un adverbio son hoy traducidas habitualmente por *lo més* y *lo menys* (ó *lo menos*) con *lo* invariable (Cp. § 113)”. En canvi, aleshores hi havia pocs autors que recorreguessen a *al més* i *al menys*, “de conformidad con el uso antiguo”. Fabra no ho diu, però devia pensar que darrere del *lo* anterior hi havia el *lo* del castellà, ja que remet a l'epígraf on tracta aquesta qüestió (el 113). Podem resumir dient que, en la gramàtica de 1912, només hi ha constatacions empíriques i valoracions implícites.

Com feia sovint, Fabra va explicitar les seues opinions en les converses filològiques. Cap al final de la 196 (138 de l'edició de Rafel, de 1920) observa que, quan el castellà usa *lo*, nosaltres no sempre podem usar *ço*, “generalitzat ja en la llengua escrita” d'aquella època.¹ Després de qualificar l'ús invariable de *lo* com a castellanisme, continua opinant que “la llengua antiga [...] ens forneix una munió de construccions que ens permeten d'eliminar bona part de les construccions modernes fetes a base de l'article neutre”. Entre aquestes construccions genuïnes, informa que n'hi ha que ja havien triomfat aleshores (com ara *la qual cosa*) i n'hi ha que ni tan sols “han estat encara assajades”, com ara la construcció que hem d'estudiar, qualificada de “molt interessant”.

Vint anys després, Fabra (1956: §89) inventaria, dins els “adverbis de quantitat”, “l'ús de *al més* i *al menys* com a modificadors d'un [altre] adverbí”. En (1), hi ha els exemples de les tres obres, tots medievals (1a-i) excepte els dos de la gramàtica de 1956 (1j-k):

- (1) a. E la dona conech que l'infant havia malvolents e guardà-lo al millor que poch (Desclot).
- b. Jo.t faré un lit al pus quedament que jo poré (Decameró).
- c. ...hajats dos bons mariners qui del dit mapa-mundi enformen al demunt dit mossén Guillem al mills que poran.
- d. ...que ho fessen al millor que semblant los fos (Desclot).

1. Fabra exclou de la llengua la construcció “*ço* + adjectiu” (**ço vulgar*) i limita l'ús del pronom *ço* a la condició que vaja seguit de *que*. Si volem donar suport teòric a l'afirmació anterior per tal d'assolir la justificació de la norma, convé observar que, en la construcció *ço que*, el pronom encapçala una oració de relatiu, com en la pregunta *Has vist algú que porte una jaqueta blava?* (cfr. Saragossà, 1996: 425). A partir de la propietat anterior, podríem notar que, en la construcció “*ço* + oració de relatiu”, hi ha un *ço* que no és ni díctic ni anafòric, sinó catafòric. Finalment, per tal d'acabar de fonamentar teòricament l'opinió de Fabra hem de tindre en compte que els pronoms *açò*-*això*-*allò* equivalen sintàcticament a una oració, propietat que he emmarcat en l'article esmentat sobre els pronoms (p. 428). A partir de les tres observacions anteriors, podríem concloure que, en la construcció “*ço* + oració de relatiu”, hi ha una oració de relatiu que, catafòricament, especifica quina és la referència del pronom oracional *açò*. En canvi, seria ben sorprenent que hom volgués que un adjectiu qualificatiu (*vulgar*) pogués determinar quin és l'esdeveniment de què l'emissor vol parlar al receptor (**ço vulgar*). Complementàriament, el fet que el pronom *algú* siga sintàcticament diferent de *açò* explica que també admeta, com a modificadors restrictius, noms subordinats i adjectius (*Has vist algú sense capell / tot banyat?*).

- e. ...que s'apareylassen de venir al més tost que poguessen (Descloit)
- f. Pregam-vos que al pus prestament que porets..., lo'ns tramatats
- g. Lo qual nos trametats al pus breu que porets
- h. ...que.s cobraria tota la terra a sanct Michael, o, al pus luny, a Omnium Santorum (Pere III)
- i. ...que dins quinze dies, o al pus luny tres setmanes, lo'us faran tornar
- j. Us prego que m'ho trameteu al més aviat possible
- k. Eren al menys lluny que els va ésser permès de posar-se

Pel que fa a la naturalesa semàntica de la construcció «*al més* + “adverbi”», Fabra (1912: §141) dóna a entendre que és de manera, ja que l'estudia dins els circumstancials de manera.² Tanmateix, el nombre de circumstancials temporals (1e-i) no és inferior als de manera (1a-d). Per una altra banda, dóna un exemple de lloc (1k) en la seua darrera obra (1956: §89).

2. PLANTEJAMENT DELS PROBLEMES I EMMARCAMENT DE LES RESPOSTES

2.1. *El dilema de la normativa: plantejament sincrònic*

Hem vist que Fabra era partidari de recuperar la construcció exemplificada en (1), ja que li pareixia adequada per a evitar un ús del *lo* castellà (*Posa't lo més lluny possible*). Actualment, hem de considerar, sens dubte, que la construcció de (1) és genuïna (i pròpia de més llengües romàniques),³ no debades hi ha, simplement, una dada empírica. En canvi, ens podem demanar amb quina intensitat convé usar aquesta construcció, i si és desitjable que esdevinga el recurs usual de la llengua comuna.

Hom podria pensar que el problema que acabem de formular és poc important, però al llarg de l'article veurem que, en el fons, hi ha un castellanisme estructural amagat, que són els que fan més mal per la raó que provoquen contradiccions internes: rebuig explícit i acceptació encoberta. Per començar a veure que la qüestió que tenim entre mans no és una simple qüestió de grau, podríem observar que, si hi ha parlants que troben malsonant i contrària a la llengua actual la construcció «*al més* + “adverbi”» és pel motiu que, al costat d'aquesta construcció i del castellanisme *lo més*, també disposem d'un altre mitjà, que és viu i genuí: la comparació d'igualtat quantitativa, que podem aplicar a quasi tots els exemples de (1):

- (2) a. El va guardar tan bé com va poder
- b. Et faré un llit tan a poc a poc com podré
- c. Informeu-lo tan bé com podreu
- d. Ho havien de fer tan bé com sabessen
- e. Havien de vindre tan tost com poguessen
- f. Ens ho heu de trametre tan prestament com pugueu
- g. Ens ho heu de trametre tan de pressa com pugueu
- h. Us pregue que m'ho trameteu tan aviat com pugueu
- i. Eren tan prop com els havien permès

2. Entre els exemples de 1912, n'hi ha un parell que són temporals, reproduïts ací en (1e) i (1h).

3. El francès ha desenvolupat més que nosaltres la construcció que hem introduït empíricament. Vegeu Grevisse (1936: §828, *N.B.*-2.a i c, §851.a.3.*N.B.* i 4).

Pel que fa a les oracions que no admeten la comparació d'igualtat (1h-i), cal dir que la llengua col·loquial disposa de mitjans ben populars i adequats: els de (3a-b), *com a molt*, *pel cap alt...*:

- (3) a. Cobraria a sant Miquel o, a tot estirar, a Tots Sants
b. El tornaré dins quinze dies, o com a màxim tres setmanes

Ara ja estem en condicions de formular amb precisió quin és el problema de la normativa: decidir, per a eliminar una subordinació al castellà («*lo més* + “adverbi”»), quina opció de les tres següents és més adequada i eficaç:

- 1) potenciar la construcció genuïna però morta (1: *Vine al més tost que pugues*);
2) preferir la que és genuïna i viva (2: *Vine tan prompte com pugues*); i
3) usar, indistintament, les dues construccions.

Tot seguit passarem de la normativa lingüística a la teoria lingüística, i aquesta operació ens permetrà veure que el nostre objecte d'estudi és diacrònic, això és, la solució que busquem no es troba en la sincronia, sinó en l'estudi de l'evolució.

2.2. Introducció als problemes de la teoria

En un llibre sobre els criteris de la normativa, he defensat que els problemes de la normativa no es poden solucionar en general fora de la teoria lingüística (Saragossà, 1996: §2.5), i ara comprovarem que la resolució de la pregunta que hem formulat en l'apartat anterior sobre la normativa exigeix que recorreguem a la teoria lingüística, començant per la terminologia. En efecte, quina és la construcció concreta que hi ha exemplificada en (1)? Hem vist que Fabra s'hi refereix per mitjà d'enumerar-ne els components («*al més / al menys* + “adverbi”»). Tanmateix, una construcció s'ha d'anomenar amb el seu nom propi. Com es diu, doncs, la construcció lingüística que hem d'analitzar?

Normalment, el fet d'infringir un principi de la metodologia de la ciència sol desembocar en errors, i en aquest cas passa això. En §1, hem vist que Fabra (1912) situa la construcció sense nom dins els circumstancials de manera, cosa poc apropiada per la raó que la construcció enigmàtica també abasta els circumstancials de temps (1e-i) i, segons aquest autor, pot arribar als de lloc (1k). Potser per aquesta inadequació classificatòria, Fabra, en la gramàtica de 1956, va extraure la nostra construcció dels “adverbis de manera” (que estudia en §88) i la va situar en l'objecte d'estudi dels “adverbis de quantitat o grau” (§89) observant que “modifiquen un [altre] adverbi”. L'operació, però, de 1956 no millora el resultat de 1912, ja que diria que hi ha molts “adverbis” o circumstancials que no admeten *al més* o *al menys*, siguen de lloc (4a-b), de temps (4c) o de freqüència (4d), o de manera (4e-f):

- (4) a. ? És al més (cap) ací que mai / de sempre
b. ? Has d'entrar al més (cap a) dins que pugues
c. ? Es va alçar al més matí que va poder
d. ? Venia al més sovint que podia
e. ? Ho havia de fer al més bé que pogués
f. ? Jo ja sabia que vindria al més malament que podria

En realitat, la construcció «*al més* + “adverbi”» no s’ha d’estudiar en els circumstancials (siguen de manera o siguen d’una altra classe), sinó dins el tractament de la comparació a causa de les raons teòriques que veurem en §3.2.

Si passem dels efectes de les anomalies metodològiques a les causes, convé dir que la infracció de principis metodològics acostuma a ser o bé una conseqüència de problemes teòrics que no hem resolt, o bé un efecte d’errors anteriors. En el cas d’ara, la inadequació terminològica (i classificatòria) de Fabra deu ser el resultat d’aquesta propietat: el fet que la construcció que hem d’estudiar tira cap a una construcció de superlatiu, però no és ben bé de superlatiu. La vaguetat enorme que acabe d’escriure (una construcció concreta que pertany a mitges a una classe teòrica de construcció) esdevé comprensible si tenim en compte que les llengües humanes són uns sistemes de comunicació tan notables, que poden violar les seues pròpies característiques fonamentals. Aquesta capacitat tan extraordinària desemboca en la presència de construccions bàsiques i construccions derivades, construccions regulars i construccions irregulars, amb el benentès que cada construcció derivada i cada construcció irregular no naix per a complicar inútilment el llenguatge, sinó amb la finalitat d’obtenir un benefici en la comunicació. En §3.3, intentarem demostrar que, si bé és cert que la construcció que volem estudiar és superlativa, també és cert que és un superlatiu irregular.

Davant les observacions anteriors, ens haurem de preguntar quina és la naturalesa teòrica de la construcció que, segons Fabra (1956: §89), té *al més* com a modificador i, com a nucli, un “[altre] adverbi”. Primer, en farem una aproximació intuïtiva (§2.3) i, a continuació, procurarem saltar a la teoria (§2.4).

2.3. Un acostament intuïtiu a la construcció «*al més* + “adverbi”»

Des d’un punt de vista intuïtiu, el circumstancial temporal de l’oració *Vine al més tost que pugues* recorda molt les construccions superlatives: d’un conjunt d’entitats (ací un conjunt de períodes temporals), l’emissor es refereix solament a una, que destaca sobre les altres per alguna propietat (en l’exemple esmentat, un període temporal tan acostat al temps de l’oració principal com el subjecte d’aquesta oració siga capaç d’assolir). La semblança nocional que hi ha entre la nostra construcció i el superlatiu té un reforç formal: la presència de dos constituents típics del superlatiu, l’article i l’adjectiu quantitatiu *més* (*el més*).

Això no obstant, si continuem observant l’aspecte formal del nostre objecte d’estudi, també haurem de dir que les construccions superlatives demanen la preposició *de* i exclouen el constituent *que* (5a-b). En canvi, la construcció que estudiem actua al revés, ja que impedeix la preposició *de* i demana el constituent *que* (5c-d):

- (5) *a.* Ha triat el llapis més llarg *de* tots (els llapis de l’estoig)
- b.* Ha triat el llapis més llarg *que* tots (els llapis de l’estoig)
- c.* Vine al més prest *de* pugues
- d.* Vine al més prest *que* pugues

Vet ací que hem arribat a on solen arribar els camins atèdrics: a la incertesa, a la vacil·lació, a la indeterminació. Vegem si podem posar el cap en la teoria i si, fent aquesta operació, avancem en l’anàlisi de l’objecte d’estudi.

2.4. La construcció «al més + “adverbi”»: de la intuïció a la metodologia

Les observacions de l'apartat anterior estan molt bé com a operacions inductives. En canvi, si volem actuar d'una manera rigorosa, no tindrem més remei que fer el camí metodològic que descriurem tot seguit. En primer lloc, haurem de definir el concepte “construcció superlativa” (o dir davant de quina definició ens comprometem). En segon lloc, haurem d'aplicar aquesta definició a la nostra construcció. Si hi és aplicable, avançaríem molt, ja que hi hauria, simplement, una construcció superlativa normal i corrent. Tanmateix, encara no hauríem acabat del tot. Per les dades del *DCVB* i del *DECat*, podem pensar que la construcció de (1) deu ser medieval (o poc més que medieval), cosa que ens obligaria a aclarir aquest interrogant: per quina raó la llengua hauria abandonat una classe de construcció comparativa que seria regular.

Inversament a l'opció anterior, si s'esdevé que no podem aplicar la caracterització del superlatiu a la nostra construcció, una de dues: o bé hi ha una altra construcció, o bé hi ha un superlatiu irregular. Les possibilitats d'una construcció diferent del superlatiu no deuen ser grans, ja que aleshores Fabra l'hauria anomenada pel seu nom, i qualsevol lingüista sabria quina construcció és, no debades la tradició lingüística europea ja té 2.500 anys d'existència i, més bé o més malament, ja coneixem les construccions bàsiques des de fa segles. En el cas que la construcció que estudiem fos irregular, ens hauríem de preguntar per quin avantatge comunicatiu la llengua hauria creat aquesta irregularitat en algun període del passat, i per quina raó aquest avantatge comunicatiu hauria desaparegut posteriorment, cosa que explicaria que la nostra construcció haja tendit a extingir-se en la llengua viva (cfr. la n. 5).

2.5. Eixamplament i compleció de l'objecte d'estudi

En traçar l'esqueletatge metodològic que ha d'incardinar l'estudi de la construcció «al més + “adverbi”», hem trobat fàcilment les preguntes teòriques pertinents que hem formulat en §2.4. De més a més, l'operació teòrica de situar la nostra construcció dins les superlatives, també ens facilitarà que eixemplem i completem el nostre objecte d'estudi. A l'Edat Mitjana no solament hi havia un superlatiu que resulta estrany si el mirem intuïtivament des de l'estadi lingüístic en què ens trobem. Al costat de les construccions superlatives de (1) (que afecten sempre circumstancials), n'hi ha unes altres que tenen tan poca vitalitat popular com les anteriors en la llengua viva contemporània, les quals afecten ara la quantificació de noms:⁴

- (6) a. Yo replegaré los más dineros que poré (Tirant lo Blanch)
- b. La entrada del sol en la figura... muestra pau per la més part del any (document de 1533)
- c. Lo appetit dels fleumàtichs les més vegades és mentirós (Questa)
- d. En los más alberchs de la ciutat (Barcelona)

Dins d'aquest segon superlatiu pràcticament extingit,⁵ destaca, per la freqüència d'ús, la construcció *los més* (i sobretot la variant *los demás*), on cal sobreentendre *hòmens, persones: les més persones*.

4. He extret els exemples de (6) del *DCVB*, *més*, vol. 7, p. 379, I-4-c.

5. El senyor Antoni M. Badia i Margarit ha tingut l'amabilitat d'observar-me que la construcció que estudiem apareix en el *DLC* (*els més dels participants*, s. v. *més*), i que aquest diccionari i el *DIEC* contenen *al més aviat possible* (s. v. *aviat*).

Les aplicacions del superlatiu a la quantificació de noms i a circumstancials, no solament tenen en comú el fet d'haver tendit a desaparèixer. En efecte, quan hi ha una construcció superlativa completa (6a), també en la quantificació de noms diríem ara una comparació d'igualtat (7a), exactament com en quasi totes les oracions de (1). En els altres casos (6b-d), els nostres coetanis recorrerien a *major-majoria* (7b-d) o a *quasi* (*quasi tot l'any*, *quasi sempre*, *quasi tots els albergs*).⁶

- (7) a. Jo arregaré tants diners com podré
 b. La entrada del sol en la figura... mostra pau per la major part del any
 c. Lo appetit dels fleumàtics la majoria de vegades és mentirós
 d. En la majoria d'alberchs de la ciutat

Davant les dues coincidències anteriors entre els dos superlatius que sonen malament a les oïdes actuals, ens podríem preguntar si no seria possible que l'època de formació i l'època de decaïment d'aquests dos superlatius fos la mateixa. Si ens traslladem des de la investigació del passat fins a la consideració de la normativa, en el cas que fossen irregulars les dues aplicacions arcaïques del superlatiu, podríem començar a sospitar si no serà perillosa la reincorporació lliure que va suggerir Fabra de l'aplicació del superlatiu a circumstancials. Després d'aproximar-nos al concepte "construcció superlativa" en §3 i §4, reprendrem aquesta pregunta sobre la normativa (§5.1).

2.6. El dilema de la normativa dins l'evolució

Podríem recapitular dient que Fabra, dins l'estudi i el bandejament del *lo* castellà, va incloure la construcció "*lo més* + circumstancial", que és una decisió perfecta (§1). Tanmateix, per a eliminar aquest castellanisme va recórrer a l'opció "*al més* + circumstancial", construcció que no solament és arcaica, sinó que va coexistir amb un altre superlatiu arcaic, que s'aplica a la quantificació de noms (qualificats o no): "article + *més* + nucli nominal (+ qualificatius)" (§2.5). La qüestió, doncs, és aclarir l'evolució per què hem passat (§2.4) per a decidir si el bandejament de la construcció "*lo més* + circumstancial" l'hem d'assolir per mitjà d'usar preferentment la comparació d'igualtat o, contràriament, usant indistintament aquest recurs i la construcció arcaica "*al més* + circumstancial" (§2.1).

Tot seguit desenvoluparem la teoria lingüística, de manera que sapiem si les construccions arcaïques són superlatives o no, i, en el cas que ho siguin, si són dades empíriques regulars o irregulars.

3. RESUM TEÒRIC DE LES COMPARACIONS SUPERLATIVES

3.0. Introducció

Per tal de caracteritzar adequadament el concepte "construcció superlativa", hauríem de veure com s'estudia habitualment aquesta noció: si es tracta de manera pertinent i coherent, o

6. Coromines dóna poca importància quantitativa a les construccions de (6b-d) (*DECat*, V, s. v. *més*, vol. V, p. 614a54). Des del punt de vista dialectal, entre els seus exemples i els del *DCVB* abasten tot el domini lingüístic.

si hi ha deficiències; i, en el cas que n'hi haja, com les podríem solucionar. La limitació espacial no permet actuar així i, com a conseqüència, m'hauré de limitar a introduir l'alternativa per tal d'avançar en l'explicació del nostre objecte d'estudi: quines són les propietats més bàsiques que veig en les construccions superlatives.⁷

3.1. *Les construccions superlatives dins la comparació*

Les construccions superlatives són un subconjunt de les comparacions i, per tant, caracteritzarem mínimament aquesta noció, operació que no solament és indispensable per a comprendre bé les construccions superlatives, sinó també per a justificar a causa de quines raons són irregulars aquelles dues aplicacions medievals del superlatiu que han tendit a desaparèixer de la llengua viva contemporània.

Les construccions comparatives tenen la finalitat comunicativa d'aclarir al receptor una incògnita recorrent a informació que el receptor ja coneix. La incògnita pot ser o bé alguna característica d'una entitat (8a) o d'un esdeveniment (8b), o bé la intensitat d'una característica d'una entitat (8c) o d'un esdeveniment (8d):

- (8) a. Josep té més llibres que Empar
- b. Josep ha actuat (tal) com Empar (va actuar ahir)
- c. Josep ha escrit un llibre tan gros com Tirant lo Blanch
- d. Josep ha treballat tan intensament com ahir

La informació coneguda és una altra entitat, esdeveniment o característica. En el primer exemple (8a), la característica a aclarir és el nombre de llibres que té Josep, i la propietat per mitjà de la qual l'emissor intenta aclarir la incògnita al receptor és el nombre de llibres que té Empar. El constituent sintàctic que conté la propietat a aclarir s'anomena *antecedent* (*més llibres* en (8a)) i el constituent que conté la propietat aclaridora rep el nom de *consegüent* (*que Empar* en (8a)). En les comparacions de noms, l'antecedent i el consegüent són, respectivament, el constituent comparat i el comparador.

En la comparació, només hi ha dues possibilitats: que la informació aclaridora siga igual (8b-d) o diferent (8a) respecte a la incògnita a aclarir. Com que el superlatiu és una comparació de desigualtat, ens centrarem en aquesta. Diversament de la igualtat (que pot ser qualitativa —*una flor com una rosa*— i quantitativa —*tantes roses com clavells*—), la desigualtat només és quantitativa, propietat que explica que no hi haja dos adjectius comparatius (com en la igualtat: *tal* i *tant*), sinó solament un: *més*. Quan el constituent comparat té un valor superior al del constituent comparador (11a), l'adjectiu *més* s'usa sol: *En té més que jo*. En canvi, quan indica el cas contrari (la inferioritat), la llengua recorre a *més poc* o a les paraules sintètiques *menys* o *manco*: *Ara li'n queden més pocs que a mi*.

Hi ha dues maneres de classificar sintàcticament les comparacions: segons siga la naturalesa sintàctica del constituent a què es subordinen els adjectius *tal*, *tant* i *més*, i segons siga la naturalesa sintàctica del consegüent. La classificació més bàsica és la primera, ja que l'operació sintàctica de subordinar els adjectius comparatius desemboca en les funcions comunicatives concretes que tenen les comparacions. Començarem, doncs, per descriure les classes sintàctiques de comparacions segons siga la naturalesa teòrica de l'antecedent.

7. Facilitarà aquesta actuació el fet que, com veurem en §3.2, el superlatiu és una classe de comparació, i he dedicat un llibre a les construccions comparatives (Saragossà e.p.). Així, doncs, remet a aquest llibre per a un estudi més ample i més profund.

Partint de l'antecedent (i limitant-nos a la comparació de desigualtat), hi ha cinc classes de comparacions. La primera afecta la quantificació del nom (9a). Com és previsible, les categories sintàctiques que admeten la intensificació (l'adjectiu, el verb i la preposició, *poc* *groc*, *molt poc*, *treballar prou*, *ben lluny*) també admeten la comparació.⁸ Dins la restricció del nom, la comparació més important és l'expressió d'una intensitat d'un modificador qualificatiu (9b). Dins la predicació, les comparacions poden afectar el verb (9c), els adjectius (9d-e) i les preposicions (9f):

- (9) a. Encara colliran més taronges (de les que han collit)
- b. Hem menjat uns albercocs més madurs que els d'ahir
- c. Ha suat tant com ahir
- d. Ha vingut més content que tu
- e. Ara ve més sovint que mai
- f. Se n'ha entrat tan cap a dins com tu

Per tal de justificar una afirmació que farem en §3.3, ens convé dir ara que els esdeveniments es poden comparar qualitativament (*Ha vingut com ahir*), però no quantitativament. La causa d'aquesta limitació es troba en el fet que una entitat només pot experimentar un canvi o una permanència en un temps donat i, com a conseqüència, els esdeveniments són únics, la qual cosa explica que les oracions no admeten els adjectius quantitatius (**Tres ha arribat un vaixell al port*), diversament de les entitats o noms restringits (*tres cadires*, *moltes taules de fusta*).

Quan l'emissor mira de fer saber al receptor una propietat per mitjà d'una altra, sempre busca que hi haja semblança. Per exemple, si jo volgués comunicar-vos quants llibres tinc en ma casa, és segur que no intentaria dir-vos-ho recorrent a la intensitat del blau de la mar, o als grans de raïm que hi ha en una parada del mercat. Aquesta semblança entre l'antecedent i el consegüent provoca que hi haja moltes repeticions en la construcció plena, cosa que les llengües tendeixen a evitar recorrent a l'elisió, com ara en aquest exemple:

- (10) a. No sentiré un dolor més gran que el dolor que ara sent
- b. No sentiré un dolor més gran que el que ara sent
- c. No sentiré un dolor més gran que el d'ara
- d. No sentiré un dolor més gran que ara
- e. Ja no sentiré un dolor més gran

Aquest procés explica que el consegüent de les comparacions molt sovint o bé no es diu, o bé conté una paraula o dues: *Aquest ordinador té tanta capacitat com [l'altre], i el del cantó encara en té més [ø]. Per a aquesta faena, tu aprofites més que [jo], i no tant com [ella]*.⁹

8. Com els lectors veuran, miraré d'evitar la paraula *adverbi*, que s'entén de maneres tan diferents. Naturalment, ací no és el lloc adequat per a estudiar aquest concepte, i em limitaré a dues observacions. Si, seguint la tradició, definim l'adjectiu com a categoria sintàctica subordinada a un constituent nominal, resultarà que *poc* serà un adjectiu, tal com el considera la tradició. Per una altra banda, si tenim en compte que els constituents de la predicació han de dependre del constituent nominal que fa la funció de subjecte per la raó que parlen del subjecte (exactament com qualsevol modificador parla del seu nucli), aleshores haurem de dir que *sovint* o *ràpidament* són constituents de naturalesa adjectival (com es pot veure practicat: "**al més** Construcció que intensifica la idea expressada pels adjectius als quals precedeix. *Ho acabarem al més aviat possible*.", DV, s. v. *més*, 2.c).

9. Lògicament, l'elisió també afecta les comparacions superlatives, de tal manera que, si l'emissor no diu el consegüent, és, en els usos regulars, o bé perquè ha aparegut en el context lingüístic previ, o bé perquè hi ha d'expressar. Per exemple, si l'emissor diu *És la més alta*, és o bé perquè ja ha esmentat la referència del consegüent (com ara en *És la més alta de la classe*), o bé perquè es troba en el context extralingüístic (com ara en *És la més alta de tots nosaltres*).

Encapçalant el consegüent de les comparacions de desigualtat, pot aparèixer *de* o *que*, dualitat que comentarem més avant (§3.2). Exemples de *de*: *Es va emportar un dels llibres més llargs del segle XVII. Ha treballat més temps del que ens havia dit. L'he trobada més guapa de com era de menuda. Va arribar més tard de les set.*

Abans de cloure aquest resum teòric, podem avançar que les construccions superlatives són un subconjunt de la comparació. Per exemple, de tota la tipologia sintàctica que hem presentat, el superlatiu es redueix a la restricció, concretament a les comparacions que afecten els modificadors qualificatius (*Va triar l'entrepà més curt*). També és un subconjunt de les construccions comparatives a causa de les paraules específiques que usa, limitades a les que apareixen en la desigualtat (*més, més poc, menys i manco*). Finalment, encara és un subconjunt de la comparació per les propietats del constituent comparador, que està introduït per *de*.

3.2. Les comparacions superlatives: propietats específiques i propietats compartides amb les altres comparacions

Les construccions comparatives tenen quatre propietats bàsiques. En primer lloc, són una classe de comparacions d'igualtat, la qual cosa justifica que només podem usar les paraules comparatives de la desigualtat (*més (poc), menys i manco*). La segona característica definidora de les construccions superlatives és que les paraules comparatives de la desigualtat han de dependre d'un modificador qualitatiu d'un nom (*més llarg* en (11a)). En tercer lloc, el consegüent de les construccions superlatives està introduït per la preposició *de*, per la qual cosa l'entitat comparada formarà un conjunt amb les entitats comparadores. Això és, hi ha partitivitat, noció que ha descrit Bonet (1986: 52-58). En l'exemple de (11a), l'emissor parla d'un llapis que forma part dels llapis d'un estoig:

- (11) a. Li va donar el llapis més llarg de l'estoig
b. A l'estiu va llegir els dos llibres més poc voluminosos de Lluïl

Finalment, la construcció nominal que conté la construcció superlativa ha de tindre l'article, el qual té la finalitat d'assenyalar que la referència del nucli nominal de la construcció superlativa és l'únic membre (o membres) del conjunt que posseeix amb més intensitat la propietat qualitativa modificada per la paraula comparativa.¹⁰ En l'exemple de (11a), de tots els llapis de l'estoig, l'emissor es refereix al que té més llargària.¹¹ És justament aquesta darrera propietat la que explica el nom (*grau*) *superlatiu*.

La finalitat comunicativa de les construccions superlatives és fer que el receptor identifiqui una entitat, i les propietats anteriors són els mitjans que porten a aquest fi, que podríem resumir així: l'emissor fa que el receptor identifiqui una entitat (o entitats) col·locant-la en un conjunt d'entitats en què posseeix una característica accidental qualitativa en un grau o intensitat més elevada (o més baixa (11b)) que els altres membres del conjunt; el conjunt d'entitats és conegut del receptor.

10. L'article té, en les construccions superlatives, el valor de la unicitat, exactament com s'esdevé quan l'usen amb noms que tenen referències úniques (cf. *el sol, el meu carrer*).

11. La propietat descrita és la que més explica el nom *grau superlatiu* i, també, la que fa comprendre la contradicció que hi ha en aquesta oració composta: *?Empar és la més alta de la classe, encara que n'hi ha una altra {que és tan alta com ella / que és més alta que ella}*. Com que Empar ha de ser l'única que, davant la resta del conjunt comparador, ha de posseir amb més intensitat la propietat accidental qualitativa *alta*, se'n deriva que no n'hi pot haver una altra que siga tan alta com ella o més alta que ella.

3.3. Origen de la comparació superlativa, i justificació de la reducció a la qualificació de noms

Quan l'emissor necessita referir-se a una entitat específica, pot recórrer al mitjà de donar-ne propietats accidentals qualitatives que, en el context de la comunicació, solament té l'entitat afectada: *Li va demanar el llapis blau*. Lògicament, si en l'entorn de la comunicació hi ha diverses entitats que coincideixen en les propietats accidentals qualitatives, l'emissor no podrà usar el mitjà anterior, però disposa d'una altra possibilitat: veure si les propietats compartides tenen la mateixa intensitat o si, contràriament, l'entitat que l'emissor vol determinar té alguna propietat que, encara que compartida, apareix amb una intensitat privativa. Ja hem arribat, doncs, a les construccions superlatives: *Li va demanar el llapis més llarg (dels llapis que hi havia en l'estoig)*.

Si volem justificar per quines causes les construccions superlatives es limiten a la qualificació dels noms (i, per tant, deixen fora la quantificació dels noms i la predicació), hem de tindre en compte unes quantes característiques. Començarem pel verb i pels circumstancials. Davant la propietat que els adjectius, els verbs i les preposicions admeten modificadors quantitius (*molt verd, treballar molt, molt avall*) però no admeten modificadors qualificatius, podrem fer la predicció teòrica que aquestes categories sintàctiques, encara que admeten la comparació de desigualtat (12a-c), rebutjaran el grau superlatiu (12a'-c'), ja que el superlatiu ha de tindre com a antecedent un modificador qualificatiu:

- (12) a. Va fer el viatge més tranquil que tots
 a'. *Va fer el viatge el més tranquil de tots
 b. Se n'ha anat més lluny que tots
 b'. *Se n'ha anat el més lluny de tots
 c. Treballa més que tots
 c'. *Treballa el més de tots

En realitat, hi ha una manera més directa d'arribar a la conclusió que no hi ha comparacions superlatives en la predicació. En efecte, si la finalitat del superlatiu és determinar noms (o el que és el mateix: individualitzar entitats); i si resulta que els esdeveniments són únics (§3.1) i, per tant, no són individualitzables, podrem deduir que la comparació superlativa no serà aplicable a la predicació.

Només ens queda per comentar l'absència del grau superlatiu en la quantificació de constituents nominals. Ací podríem pensar que, si la qualificació d'un constituent nominal accepta la comparació de desigualtat no superlativa (13a) i també la superlativa (13b), la quantificació hauria d'actuar de la mateixa manera. Tanmateix, la realitat empírica desmenteix la deducció teòrica, ja que la quantificació del nom accepta la comparació no superlativa (13c), però no la superlativa (13d):

- (13) a. Ha triat un llapis més llarg que tots els altres
 b. Ha triat el llapis més llarg de tots
 c. Ara, l'olla agrada a més alcoians que abans
 d. *Ara, l'olla agrada als més alcoians dels alcoians d'abans

La causa que explica la impossibilitat d'aplicar el grau superlatiu a la quantificació de noms deu ser una propietat que he tractat en el llibre sobre la comparació i la consecució (§2.5.1 i §3.5.4) i que ací em limitaré a introduir. Els adjectius quantitius, diversament dels qualificatius, no admeten modificadors quantitius o intensificadors. La raó d'aquesta actuació es troba en el fet

que una qualitat modificada continua sent aquesta qualitat, mentre que una quantitat modificada és una altra quantitat. Com ara, un color *molt blau* continua sent *blau*; en canvi, una quantitat superior a *tres* és *quatre*, o *cinc*, o *sis*, etc.; o una quantitat superior a *prou* és *massa*.

Vet ací, doncs, per quines raons la construcció superlativa no pot afectar, amb el seu valor regular, ni la quantificació de noms ni, dins la predicació, la intensificació de verbs, d'adjectius i de preposicions i, com a conseqüència, no pot afectar els circumstancials.

4. SOBRE LA FORMACIÓ DE LES COMPARACIONS SUPERLATIVES IRREGULARS

4.0. Introducció

En la secció anterior, hem arribat al resultat que l'aplicació de la comparació superlativa a circumstancials és irregular. Abans, però, de reflexionar sobre les conseqüències que té aquesta propietat en la llengua culta dels nostres dies, convindria aclarir tres qüestions:

- 1) Per quines conveniències comunicatives es varen gestar les dues aplicacions irregulars del superlatiu en alguna època del passat.
- 2) A través de quins processos concrets es varen formar.
- 3) Quins factors han fet desaparèixer els avantatges comunicatius inicials, de tal manera que la llengua parlada hauria acabat per abandonar els superlatius irregulars.

No sé si la primera qüestió i la tercera les podríem aclarir a partir de l'estudi de l'evolució de les construccions comparatives des del llatí fins a l'actualitat. Com és sabut, la llengua medieval no havia arribat encara a l'estadi actual: *Aquella proesa... no la sap ningú millor de mi*, Corbatxo 65. *Crec que no hi ha major pecador de mi*, Tirant, c. 276. Etc.¹² Siga com siga, ací em limitaré a reflexionar sobre la segona qüestió: presentar una part dels processos que haurien intervingut en la formació de les irregularitats.

4.1. Reflexions sobre la formació del superlatiu en la intensificació de circumstancials

Quan els nostres antecessors aplicaven el superlatiu a circumstancials, sempre posaven la preposició *a* davant el superlatiu (*a + el més*). Convé, però, que, abans d'intentar aclarir per quines raons va aparèixer aquesta preposició, tractem els constituents més interns: en primer lloc, l'adjectiu quantitatiu *més*; i, tot seguit, l'article. Pel que fa al primer constituent, *més*, és sabut que els adjectius (o "adverbis") poden modificar un lexema de qualsevol categoria sintàctica sempre que hi haja compatibilitat semàntica: *molt verda*, *molt poc*, *treballar molt*, *molt prop*. Aquesta propietat comporta que no hi ha cap anomalia en aquelles construccions comparatives en què *més* s'aplica a adjectius o preposicions, com *més sovint*, *més tard*, *més lluny*, *més matí*, etc.

El segon constituent de la construcció, l'article, modifica constituents nominals i, per tant, no hi ha cap estranyesa en el superlatiu regular (*l'alumne més alt de la classe*). En can-

12. He tret aquests exemples del DCVB, volum 4, s. v. *més*, p. 40.

vi, aquesta paraula no modifica les altres categories sintàctiques, cosa que ens porta a concloure que la construcció que estudiem és anòmala. Per tal d'explicar la creació de la construcció irregular “*el* + [*més* + adjectiu]”, podríem tindre en compte que el valor que adopta l'article dins les construccions superlatives és, com hem dit, ‘unicitat’. Concretament, l'actuació que haurien tingut els nostres avantpassats seria la següent: encara que molts adjectius de la qualificació (*vestit groc*) i de la predicació (*vindre sovint*, *fer-ho ràpidament*) són infinitament graduables (i, per tant, sense intensificació màxima ni mínima), els nostres antecessors haurien creat la ficció que, en la intensificació d'un adjectiu (*més tost*) o d'una preposició (o, més exactament, un nom subordinat: *més lluny de mi*), l'aparició de l'article comportaria la inexistència possibilitat màxima (*el més tost*, *el més lluny de mi*). Com que els extrems màxims i mínims són inexistents en el món referencial, se'n desprén que hi ha, des d'un punt de vista objectiu, una ficció, la qual és una conseqüència de la intenció (subjectiva) de l'emissor, que és *exagerar* la intensificació de l'adjectiu o del nom subordinat.

Finalment, la singularitat d'aplicar l'article al constituent “*més* + adjectiu o nom subordinat” deu ser el desllorigador que cerquem. En efecte, no sembla estrany que l'aplicació anòmala d'un modificador del nom a un adjectiu o un nom subordinat, l'article (“*el* + adjectiu o nom subordinat”), haja comportat (en català o en francès) un altre constituent tan exigit pels constituents nominals subordinats com és una preposició, de tal manera que l'aparença final de la construcció (*al més tost*) és la de molts constituents de la predicació i, en general, la dels constituents nominals subordinats: “preposició (*a*) + actualitzadors del nom (*el* + *més*) + nucli nominal (*prest*)” (*al més tost* = *als tres cantons*).

Podríem resumir dient que, en el procés que estudiem, hi hauria una exageració (“*el* + adjectiu / nom subordinat”) seguida de la conseqüència de l'aparició de l'article (“*a* + *el* + nucli”). De més a més, aquesta hipòtesi explicaria que, segons les dades que he consultat, la construcció que hem estudiat no s'aplica als verbs, cas en què ja no hi ha la forma “*al més* + nucli + oració de relatiu amb *poder*”, sinó “nucli + *al més* + oració de relatiu amb *poder*” (com ara en l'exemple –purament inventat– *Va treballar al més que pogué*).

4.2. Reflexions sobre la formació del superlatiu en la quantificació de noms

4.2.1. *Anàlisi de la possibilitat regular (“antecedent + consegüent”)*. La formació del superlatiu en la quantificació de constituents nominals potser té alguna semblança amb l'aplicació a circumstancials (l'exageració), encara que el camí bàsic deu ser molt diferent. Reculant en el temps (i amb l'ajuda de la informació que hi ha en § 4.4 del llibre en què em base), podríem veure si la construcció bàsica original era *els més diners dels diners que podré* (6a), *la més part de la part de l'any* (6b), *les més vegades de les vegades* (6c) i *els més albergs dels albergs de la ciutat* (6d).

Si aquesta hipòtesi fos certa, hauríem de dir que les comparacions anteriors són irregulars per la raó següent: perquè el constituent nominal afectat per *més* no representa una quantitat superior a la del consegüent, sinó inferior. Per exemple, si diem *Hui han portat més formatge que ahir*, la quantitat de formatge que han portat hui és més gran que la quantitat de formatge que varen portar ahir. En canvi, l'oració de (6a) no significa que el subjecte portarà una quantitat de diners més gran que la quantitat de diners que podrà aconseguir. Els altres exemples encara són més rotunds. Com ara, és impossible que l'emissor vulga referir-se a més albergs dels albergs que hi ha en una ciutat sense citar un àmbit geogràfic més gran.

Podríem dir, resumint, que, en la comparació irregular “*el(s) més* + nucli nominal + consegüent de la comparació”, l'adjectiu quantitatiu *més* no fa la funció semàntica que li pertoca (as-

senyalar que el seu nucli representa una quantitat superior a la quantitat representada en el consegüent), sinó la contrària. Per una altra banda, quina funció fa l'article en aquesta construcció? Vet ací, doncs, que la possibilitat regular ens ha portat a una estranyesa (l'adjectiu *més* fa el contrari del que hauria de fer) i a un constituent, *el*, que no he sabut analitzar.

4.2.2. *Anàlisi d'una possibilitat irregular (comparació sense consegüent)*. Per tal d'evitar el resultat absurd a què hem arribat i, correlativament, per tal d'intentar reduir a la raó una construcció tan anòmala com la que estudiem ("*els més* + nucli nominal"), necessitem una informació teòrica que no he tractat en aquest article: quines són les relacions sintàctiques que hi ha en les construccions comparatives. No dispose d'espai per a raonar aquesta qüestió (que he tractat en Saragossà e. p.: § 4.2.1), i em limitaré a opinar que les relacions sintàctiques són diferents segons que la comparació siga qualitativa o quantitativa, i, si és quantitativa, segons que el constituent comparat siga nominal o no nominal. En el cas del superlatiu, les relacions sintàctiques que hi hauria serien les següents: el nucli nominal (*llapis* en l'oració de (14)) seria modificat per l'adjectiu qualificatiu intensificat (*més llarg* en (14)), i aquest constituent nominal (*llapis més llarg* en (14)) seria modificat pel consegüent de la comparació (*dels llapis de l'estoig* en (23)):

(14) Li va donar el [[[nucli nominal llapis] més llarg] dels llapis de l'estoig]

En canvi, en les construccions superlatives de la quantificació de noms, hi hauria la irregularitat que l'adjectiu *més* incidiria sobre tota la construcció partitiva: *En els més [albergs d(els albergs) de la ciutat]*. En aquesta hipòtesi sintàctica, cal dir que hi ha antecedent (*albergs de la ciutat*), però no consegüent i, per tant, no hi ha realment cap comparació. Podríem veure si hem arribat a aquesta construcció tan irregular de la manera següent: la construcció nominal "*més [albergs de la ciutat]*" s'hauria d'interpretar en el sentit que l'emissor no parlaria d'una quantitat indeterminada d'albergs (que és el valor de la construcció nominal *albergs de la ciutat*), sinó de *més* que aquesta quantitat. Finalment, el valor de l'article acabaria d'arredonir la construcció irregular. En efecte, aquest lexema no tindria ací el valor secundari de la unitat, sinó l'altre valor secundari que té l'article, el de la totalitat (cfr. *Les persones tenim dos braços*): l'emissor vol parlar de tants albergs de la ciutat, que podríem dir, *exageradament*, que vol parlar de *tots* els albergs de la ciutat. Però, realment, no hi ha la totalitat, ja que aquest valor es pot expressar d'una manera més simple: *en els albergs de la ciutat*. El sentit que hi ha, doncs, és *quasi* la totalitat.

5. CONSEQÜÈNCIES DE LA TEORIA SOBRE LA LLENGUA COMUNA

5.1. *El superlatiu dins els circumstancials: una construcció subalterna*

Quan l'evolució de la llengua elimina una dada empírica irregular, Fabra solia reaccionar afavorint la construcció regular, tal com he intentat demostrar en un llibre centrat en els criteris de la normativa (Saragossà 1997: §2.3 i §2.5). Realment, actuant així obtenim un bon grapat de beneficis: simplifiquem la normativa; posem el present (que és la vida) per davant del passat (que aprofita bàsicament per a entendre el present); no fem patir inútilment els parlants; etc. (cfr. la referència anterior). I bé, a la vista d'aquest marc de la normativa, si la llengua ha tendit

a eliminar l'aplicació del superlatiu a circumstancials, i si aquesta aplicació és irregular, poc hi ha a debatre, encara que queden per explicar els aspectes evolutius assenyalats en §4.0. Per una altra banda, ara podem dir que tenen raó els parlants que troben malsonant l'aplicació del superlatiu a circumstancials i, com a conseqüència, decideixen no usar aquesta construcció.

Per tal d'arribar a una posició més matisada, convé observar que les bones normatives no resten, principi que ens mena a no bandejar la construcció medieval, més que més si resulta que no és incompatible amb la construcció viva. En efecte, en la dualitat comparativa *més prompte d'ell* i *més prompte que ell* hi ha la mateixa construcció i, per tant, la segona opció exclou la primera. En canvi, darrere de *Vine tan prompte com pugues* i *Vine al més prompte que pugues* hi ha dues comparacions diferents (d'igualtat i de desigualtat respectivament) i, com a conseqüència, no són incompatibles.

Les bones normatives, certament, sumen, però no és menys cert que sumen *jerarquitzant*. La llengua culta o reflexiva pot aplicar el superlatiu a circumstancials (i també a la quantificació de noms), ja que és una construcció patrimonial. Però cal fer aquesta operació amb molta mesura, i sempre com a construcció secundària, clarament subalterna dels mitjans vius i regulars. En aquesta subsidiarietat, no solament intervenen els factors de la irregularitat i de l'arcaisme. N'hi ha encara un altre, que ha quedat una miqueta desdibuixat en la part prèvia del treball i que ara convé ressaltar.

Una propietat que apareix sovint en les construccions lingüístiques irregulars és la poca productivitat. Si repassem els exemples medievals de (1), podríem dir que només hi ha, realment, dos usos:

- 1) circumstancial de manera (amb les formes “*al millor* + oració de relatiu (en general amb *poder*)” (1a, c, d) i *al més quedament que jo poré* (1b));
- 2) circumstancial temporal (amb les formes “*al més tost* / *prestament* / *breu* + oració de relatiu amb *poder*” (1e, f, g) i “*al més lluny* + un consegüent elidit, *d'això*”, on *això* es refereix a un període temporal que ha aparegut prèviament (*a sant Miquel* en (1h) i *dins quinze dies* en (1i)).

La productivitat tan baixa del superlatiu en els circumstancials reforça l'estranyesa que les oïdes actuals senten, inclosos els circumstancials de temps i els de manera, com hem exemplificat en (4). Aquest factor també explica la causa per la qual la redacció d'aquest treball ha evitat sistemàticament l'ús de l'article quan parlàvem de l'aplicació del superlatiu a circumstancials. Realment, l'article hauria implicat ací la totalitat dels circumstancials, cosa que s'hauria contradit amb la realitat empírica. En canvi, el mitjà lingüístic emprat (absència d'actualitzadors: *aplicació a circumstancials*) no s'hi contradia, ja que significa ‘quantitat indeterminada’.

Podem dir, com a resum, que l'aplicació hodierna del superlatiu a circumstancials s'ha de fer amb molta prudència no solament perquè és una construcció arcaica i irregular, sinó encara perquè aquesta aplicació té un grau molt baix de productivitat.

5.2. El superlatiu en els circumstancials i el lo castellà

Si el *lo* castellà s'ha expandit pel català col·loquial (parcialment, però), deu ser perquè els nostres pobles n'han tret algun profit en la comunicació, cosa que ens planteja el repte d'esbrinar quin és aquest profit per tal d'actuar en una d'aquestes direccions: o bé acceptar-lo, o bé combatre'l amb més eficàcia. La meua opinió (encara molt intuïtiva, val a dir-ho) és que la normativa ha fet bé d'oposar-se a la imitació completa del *lo* castellà, la qual cosa obliga a

anar alerta davant les infiltracions disfressades amb la forma *el*, que és la situació en què ens trobem. En efecte, mentre que l'aplicació del *lo* castellà a la intensificació dels verbs (*Trabaja lo más que puede*) i dels circumstancials és ben productiva, hem comentat que la nostra construcció medieval es troba al pol oposat.

Davant d'aquest panorama, haurem de dir que l'aplicació abundant del superlatiu a verbs i a circumstancials, a més de ser una recuperació d'un arcaisme irregular (potser inexistent en el cas dels verbs), seria, sobretot, un castellanisme encobert, el qual, damunt, dificultaria el camí que porta a eliminar, de la llengua espontània dels catalanoparlants més formats i més patriòtics, el mateix *lo* del castellà. El procés, doncs, és profundament negatiu.

5.3. *El tractament de Solà (1994)*

Solà, que desconfia d'aquesta construcció (1994: 36), ha dedicat unes quantes pàgines a arreplegar dades empíriques (p. 34-37), no poques de les quals produeixen en els lectors una sensació de caos per dues raons concatenades: perquè són construccions terriblement malsonants des del punt de vista del català col·loquial; i perquè violen les condicions d'aplicabilitat que hi havia a l'Edat Mitjana, la qual cosa acaba d'explicar el sentiment de rebuig que hom experimenta. Per exemple, oracions com *Sigues al més prudent possible*, *Estigues al més callada possible*, *Posa't al més còmoda que puguis*, *Porta la llet al més calenta que puguis* (p. 37) són deformacions per la raó que el superlatiu s'aplica a adjectius dits predicatius. Més grossa és la deformació que hi ha en construccions nominals com *Una crítica al més desapassionada possible*, *Una idea al màxim de clara (possible)* (p. 37), ja que ara el superlatiu s'aplica a modificadors restrictius qualificatius i, per tant, s'aplica fora de la predicació.

Davant d'aquesta situació, trobe recomanable que introduïm uns comentaris metodològics sobre el punt de vista des del qual convé mirar la divulgació de la normativa lingüística, i també la mateixa investigació.

5.4. *Una reflexió metodològica: la perspectiva de la llibertat*

Una de les exigències pedagògiques d'una bona divulgació de la normativa és que partim d'aquella part de la llengua popular que és genuïna i tradicional (que és la major part, diguen el que diguen les aparences). Si ens fonamentem en els mitjans lingüístics que domina qualsevol parlant normal i corrent, podrem elaborar oracions perfectes, com ara *No he estat mai tan a la vora del precipici com aleshores*. En canvi, en el cas que ens basem en mitjans lingüístics del castellà, podrem elaborar coses tan curioses com aquesta: *Va ser el més a la vora que hem estat mai* (dels exemples de Solà, p. 34).

Per una altra banda, si procurem divulgar la normativa des de les entranyes de la nostra llengua, guanyarem seguretat i llibertat. Contràriament, en el cas que ens tanquem en mitjans del castellà, el resultat serà inevitable: ens supeditarem a aquesta llengua i, per tant, augmentarà la nostra inseguretat i la nostra dominació.

Cal dir que la perspectiva anterior no solament és aplicable a la divulgació, sinó que, finalment, també és vàlida en la mateixa investigació lingüística, on, per desgràcia, massa sovint hom actua emmarcat per una metodologia que ens supedita al castellà. Per exemple, cal evitar aquella manera d'investigar que, al capdavall, presenta el comportament del castellà davant el seu *lo* com si fos homogeni i compacte, mentre que la nostra actuació seria heterogènia i dispersa. Ben diferentment, diria que els lingüistes tenim l'obligació de procurar

presentar l'actuació de la llengua catalana d'una manera compacta i homogènia. De més a més, també hem de veure si la subordinació sociolingüística al castellà deforma el nostre sistema lingüístic.

6. CONCLUSIONS

6.1. *Principis de la normativa: evolució, genuïtat i utilitat social*

Em pense que podem extraure dues classes diferents de conclusions, les unes sobre la normativa i, les altres, sobre la construcció estudiada. Començarem per la normativa.

En Saragossà (1999), he intentat demostrar que no són poques les qüestions problemàtiques de la normativa que estan afectades per la sintaxi històrica, i en aquest article n'hem vist un cas més. Realment, l'explicació de com ha evolucionat la nostra sintaxi des de l'Edat Mitjana fins a l'actualitat és una ajuda immensa a l'hora de saber com ha d'actuar la normativa davant de moltes construccions. Per una altra banda, també hem comprovat que la genuïtat i la utilitat social no sempre van plegades. En efecte, hi ha construccions que són genuïnes per la raó que pertanyen a la llengua; però són poc útils (o gens útils) pel fet que són pròpies d'un estadi lingüístic del passat que és poc homogeni (o incompatible) amb l'estadi actual.

Si volem actuar raonadament davant l'afirmació quasi òbvia que la llengua nostra ha evolucionat (com qualsevol altra), haurem de veure les causes i els efectes de cada evolució. Aquesta manera de procedir permetrà que evitem dos extremismes: creure (sense demostrar-ho) que tota evolució és negativa; o creure (amb la mateixa absència de demostració) que les evolucions sempre serien positives. Enfront d'aquestes dues actituds poc apropiades, convindrà que ens guiem per un principi que és tan elemental i simple com racional: si la causa i els efectes d'una evolució concreta són positius, serà bo que n'acceptem els resultats i deixem com a secundària la construcció antiga.¹³ En canvi, si l'evolució desemboca en efectes negatius (o més negatius que positius), serà ben sa que mirem de recuperar la construcció arcaica per a la llengua viva, natural, espontània.

6.2. *Conclusions sobre la normativa*

El sistema de la comparació ha tingut canvis importants entre l'Edat Mitjana i l'actualitat. Entre aquests canvis, hi ha l'aplicació del superlatiu a la quantificació de noms i a circumstancials. En el primer cas, la construcció té la forma "article + *més* + nom + {oració de relatiu amb *poder* / (consegüent introduït amb *de*)}"¹⁴.

13. Com a secundària o com a obsoleta: dependrà del grau de comptabilitat que hi haja entre la construcció arcaica i la construcció hodierna.

14. L'exemple del *DLC* (*els més dels participants*) no s'ajusta a la descripció feta, ja que, en compte d'elidir el consegüent de la comparació (*les més vegades* (15c), *els més hotels* (15e)), actua com el castellà (*las más de las veces*): elidint el nucli nominal de què depèn la comparació, procés que, en els exemples anteriors, equival a *les més de les vegades* i *els més dels hotels*. Quan hi ha una construcció que podem interpretar que és adjectival o nominal (com en el cas de *els més participants*: 'els qui més participen / la majoria dels participants'), podem recórrer a les construccions vives: *la majoria de participants*, *quasi tots els participants*...

- (15) a. Portaré {els més diners que podré / la més farina que podré} (cfr. (6a))
 b. Ací no fa fred per la més part de l'any (6b)
 c. Les més vegades, cal refer els seus treballs
 d. En els més hotels de Palma, respecten el català
 e. En els més hotels, parlen diverses llengües

Aquesta construcció és irregular i arcaica, però, a més de ser patrimonial, s'esdevé que no és incompatible amb els mitjans populars dels nostres dies: la comparació d'igualtat (15a: *tants diners com podré*), la major part (15b), la majoria de (15d-e: *en la majoria d'hotels*), quasi {sempre / mai} (15b-c: *Ací no fa fred quasi mai*). A la vista d'aquestes propietats, haurem de dir que no hi ha cap anomalia en el fet d'incorporar la construcció de (15) al nostre bagatge lingüístic, encara que hauria de ser com a mitjà subaltern de les construccions vives. En realitat, l'aplicació del superlatiu a la quantificació de noms ja devia ser subaltern quan era viva (n. 6).

El panorama que acabem de descriure és semblant al de la predicació. En aquest àmbit sintàctic, també hi havia a l'Edat Mitjana una aplicació irregular del superlatiu, per bé que reduïda a dues classes semàntiques de circumstancials, els de manera (16a-b) i els de temps (16c-d):

- (16) a. El va acaronar al més bé que va poder
 b. Ho faràs al més tranquil·lament que podràs
 c. Hauria de vindre al més {prompte / aviat / prest} que puga
 d. Ho tornarà a gener o, al més lluny, a febrer

Aquesta segona aplicació irregular del superlatiu hauria d'haver tingut la mateixa sort que la primera, però no ha sigut així. En efecte, mentre que l'aplicació del superlatiu a la quantificació de noms és ben difícil de trobar en la llengua comuna contemporània, hi ha una part de la llengua escrita que no solament recorre a la construcció de (16), sinó que l'aplica ben enfora de l'àmbit semàntic i sintàctic a què s'aplicava a l'Edat Mitjana (§5.3).

La diferent reacció de la llengua escrita contemporània és una conseqüència de l'actuació de Fabra, el qual va creure que un dels mitjans d'oposar-nos a la influència del *lo* castellà sobre el català col·loquial era recórrer a una construcció genuïna (§1). Ara bé, l'escassa teoria que hi ha habitualment sobre les construccions superlatives i, en general, sobre la comparació, deficiència agreujada pel fet que l'aplicació del superlatiu a circumstancials és irregular, va provocar que Fabra recorregués a una descripció que té un abast molt més gran que no tenia l'aplicació medieval: «*al més* + “adverbi”». En efecte, si *al més* s'aplica a “adverbis”, podem usar la nostra construcció fora dels circumstancials de manera i de temps. De més a més, com que la paraula *adverbi* s'entén de maneres molt diferents (cfr. la n. 8), resultarà que podem aplicar la descripció «*al més* + “adverbi”» a classes molt diferents de constituents. Per exemple, com que tothom sap que hi ha la mateixa paraula en el segon constituent de les construccions *cosa perfecta* i *Treballa perfectament*, i que la diferència és funcional (constituent de la restricció —concretament qualificatiu— contra constituent de la predicació —concretament circumstancial o “adverbial”), podem passar fàcilment dels circumstancials de manera als adjectius, siguen qualificatius (*una crítica al més desapassionada possible*, §5.3) o predicatius (*Posa't al més còmoda que puguis*, §5.3). Ara bé, en arribar ací estarem incorrent en la contradicció de bandejar el *lo* castellà i, alhora, practicar-lo (i encobertament, cosa que agreuja la contradicció).

És necessari, sens dubte, que sapiem per quina raó els nostres pobles han assimilat una part de l'ús del *lo* castellà. Si el dia que tindrem clara aquesta qüestió continuem volent ban-

dejar el *lo* castellà del català col·loquial, opine que no solament hauríem d'evitar les construccions que hem vist en §5.3, sinó fins i tot les genuïnes (16), ja que no hi hauria d'haver cap brossa en l'objectiu fonamental: arribar a l'expressivitat del *lo* del castellà potenciant aquelles construccions que, a més de ser genuïnes, també són populars. Cal dir que, de construccions amb aquestes característiques, en tenim moltes, i ací em limite a exemplificar-ne unes quantes de les que hem tractat en aquest article:

- (17) a. Estic segur que ho farà tan bé com podrà (16a)
- b. Ho tornarà a gener o, {com a màxim / a tot estirar / pel cap alt}, a febrer (16d)
- c. Posa't ben còmoda
- d. Ha fet una crítica {desapassionada del tot / completament desapassionada}
- e. Les idees màximament clares sempre són màximament coherents

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- Bonet 1986 BONET, Sebastià / SOLÀ, Joan (1986). *Sintaxi generativa catalana*. Cap. I-IV. Barcelona: EC.
- Bonet i Solà 1986 BONET, Sebastià / SOLÀ, Joan (1986). *Sintaxi generativa catalana*. Barcelona: EC. p. 13-313.
- Fabra 1919-28 FABRA, Pompeu (1919-28) *Converses filològiques*. Barcelona: Barcino. [Use les edicions de S. Pey (1954-55), 2 vol., Barcelona, Barcino, i de J. Rafel (1983-), 2 vol. per ara, Barcelona, Edhasa. Cite primer l'edició de Pey, excepte que indique el contrari.]
- Fabra 1927 FABRA, Pompeu (1927) "De la depuració de la llengua literària". *La Nova Revista* I.1, p. 4-10. [Cite per Fabra (1980: 129-134).]
- Fabra 1956 FABRA, Pompeu (1956): *Gramàtica Catalana*. Barcelona: Teide.
- Fabra 1980 FABRA, Pompeu (1980) *La llengua catalana i la seva normalització*. Barcelona: Ed. 62. A cura de Francesc Vallverdú.
- Grevisse 1936 GREVISSE, Maurice (1969 [1936]) *Le bon usage. Grammaire Française*. Gembloux: Ed. Duculot.
- Saragossà 1996 SARAGOSSÀ, Abelard (1996) "Una introducció al concepte pronom". SCHÖNBERGER / STEGMANN (ed.): *Actes del Desè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Frankfurt am Main, 18-25 de setembre de 1994. Vol. III, p. 409-439.
- Saragossà 1997 SARAGOSSÀ, Abelard (1997): *Criteris de la normativa. L'ortografia contemporània. Uns quants problemes actuals*. València: Ed. Saó; Diputació de Tarragona.
- Saragossà 1999 SARAGOSSÀ, Abelard (1999): "Sobre la coordinació de les investigacions en sintaxi, en dialectologia i en gramàtica històrica com a fonament important de la normativa". *Miscel·lània Arthur Terry. ELLC XXXVIII*. Barcelona: PAM. Vol. II, p. 335-351.
- Saragossà e. p. SARAGOSSÀ, Abelard [en premsa]: *La lingüística. Sistema i evolució*.
- Solà 1972 SOLÀ, Joan (1972) "L'abstracció i la intensitat". *Estudis de sintaxi catalana*. Barcelona: Ed. 62, p. 73-102.
- Solà 1994 SOLÀ, Joan (1994): *Normativa: estat de la qüestió*. Barcelona: Empúries.

RESUM

A l'Edat Mitjana, el català disposava de dues aplicacions irregulars de la comparació superlativa, a la quantificació del nom (*Portaré els més diners que podré*) i als circumstancials de manera i de temps (*Vine al més tost que pugues*), totes dues d'aplicació escassa. Durant la maduresa, Pompeu Fabra va recomanar la segona construcció per tal d'evitar un ús del *lo* castellà (*Vine lo més prompte que pugues*). Tanmateix, les insuficiències teòriques que hi ha sobre la comparació varen provocar que Fabra fes aquesta operació d'una manera molt vaga, la qual cosa ha permès que una part del català escrit actual use construccions que no han sigut mai catalanes i que són molt malsonants (com ara *Va ser el més a la vora que he estat mai*). L'article, ultra exposar una teoria sobre les comparacions superlatives, intenta mostrar que, en aquesta qüestió, la normativa lingüística catalana és poc coherent (rebuig explícit del *lo* castellà i ús encobert), contradicció que es pot solucionar recorrent a construccions vives i populars (com ara *No he estat mai tan a la vora del precipici*, en l'exemple anterior).

PARAULES CLAU: sintaxi, evolució, normativa lingüística, comparació superlativa, article, circumstancial.

ABSTRACT

In the Middle Ages, Catalan had two irregular uses of the superlative, both rarely used: quantification of the noun (*Portaré els més diners que podré*) and the adverbial complements of manner and time (*Vine al més tost que pugues*). In his middle years, Pompeu Fabra recommended the second construction so as to avoid the use of the Castilian *lo* (*Vine lo més prompte que pugues*). However, the theoretical lacunae in the field of comparison meant that Fabra did this in a very vague way, which has led to part of current written Catalan using constructions that have never been Catalan and sound not at all good (like *Va ser el més a la vora que he estat mai*). This article, in addition to explaining this theory on superlatives, seeks to show that on this question the Catalan linguistic ruling is not very coherent (explicit rejection of the Castilian *lo* and hidden use of it). This contradiction can be resolved by recourse to living popular constructions (such as *No he estat mai tan a la vora del precipici*, in the above example).

KEY WORDS: syntax, evolution, linguistic ruling, superlative comparison, article, adverbial complement.